

**THE FADING OF HABERMAS'S UNDERSTANDING OF COMMUNICATIVE
ACTION IN AN INFORMATIZED WORLD: THE PROBLEM OF THE
DISSOLUTION OF THE OTHER**

Muammer AKTAY*

Abstract: Habermas argues that Enlightenment thought, which considers reason as strategic, instrumental and technical, colonizes the world of life. He claims that these forms of reason negatively affect the subject's self-construction and the possibilities of consensus. Against these understandings, he tries to reveal the subject's search for communicative action through common sense, freedom and diversity. In this way, he wants to dethrone the narrow-minded populism that has taken over the world of life by revealing the potential for influence in the public sphere. His main aim here is to position the world of life outside the "system" through communication. In this way, the relationship between self and other can be designed in the form of a common consensus, outside of manipulation and force. The fact that Habermas lived in a period when the means of communication were limited enabled him to defend the possibility of consensus on a common ground of agreement through the intrinsic rationality of the other. However, the problem at this point is, is it possible to establish the communicative act with the other in our post-industrial age, where the digital network is decisive and at the forefront?

In our age, in echo chambers and filter bubbles, it is getting harder to listen to the other, to hear the voice of the other, and the need to reach the other is disappearing. However, in the digitalization period, it is very difficult to have a certain inherent rationalization chance and find a common ground for discussion. The basis of this loss of ground is the problem of producing more information than the communicative action can capture. According to Hart and Negri, sovereignty has been created through communication with the informatization created by the post-industrial economy, according to Stiegler, the colonizing effect of communicative action has occurred through the proletarianization of life knowledge, and finally, according to Chul Han, the meaning of the concept of communication has disappeared with the blurring of the other in this information bombardment. In other words, if identity, character and communicative action have disappeared or distorted without the other, the society of spectacle with spectators becomes meaningful.

Our goal in this article is primarily to focus on explaining how the relentless needles of routine and the passivity of the vast information network destroy communicative action in the absence

* Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
maktay@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6103-5598

of the other. Then, it is to discuss the consequences of subjects consuming themselves to death as others are blurred in the information epidemic. Finally, it is to consider whether the search for a common world will disappear as technical, psychological information tools replace discursive rationality and construct subjects that are far from factuality.

Keywords: Information, communicative action, other, life world

ENFORMATİKLEŞEN DÜNYADA HABERMAS'IN İLETİŞİMSEL EYLEM ANLAYIŞININ SİLİKLEŞMESİ: ÖTEKİNİN BUHARLAŞMASI PROBLEMİ¹

Öz: Habermas, akli stratejik, araç ve teknik açıdan ele alan Aydınlanma düşüncesinin, yaşam dünyasını kolonize ettiğini belirtmektedir. Aklın bu türlerinin öznenin kendisini inşa etmesini ve uzlaşma olanaklarını olumsuz etkilediği iddia etmektedir. Bu anlayışlara karşı olarak öznenin ortak akıl, özgürlük, çeşitlilik aracılığı ile iletişimsel eylem arayışını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Böylelikle kamusal alandaki, etkilenim potansiyelini açığa çıkararak, yaşam dünyasını ele geçiren dar görüşlü popülizmi tahtından indirmek istemektedir. Buradaki temel amaç, iletişim üzerinden yaşam dünyasını "sistemin" dışında konumlandırma çabasıdır. Böylelikle, ben ve öteki ilişkisi manipüle ve zorlamaların dışında, ortak uzlaşma biçiminde dizayn edilebilecektir. Habermas'ın, iletişim araçlarının sınırlı olduğu bir dönemde yaşaması, ötekinin içsel rasyonalite üzerinden ortak bir anlaşma zemininde uzlaşma şansını savunmasını sağlamıştır. Ancak bu noktadaki problem, iletişimsel eylemin öteki ile kurulması, post-endüstriyel, dijital ağın belirleyici ve de ön plana çıktığı çağımızda olanaklı olabilir mi?

Çağımızda yankı odaları, filtre balonları içerisinde, ötekini dinlemek, ötekinin sesini duymak zorlaşırken ötekiye ulaşma ihtiyacı da ortadan kalkmaktadır... Bununla birlikte dijitalleşme döneminde, içkin belirli bir rasyonelleşme şansı yakalamak, ortak bir tartışma zemini bulmak çok zordur. Bu zeminin kaybolmasının temelinde iletişimsel eylemin yakalayabileceğinden daha fazla enformasyon üretilmesi problemi vardır. Hart ve Negri'ye göre, post-endüstriyel ekonominin yarattığı enformatikleşmeyle iletişim üzerinden egemenlik yaratılmış, Stiegler'e göre yaşam bilgisinin proleterleşmesi üzerinden iletişimsel eylemin kolonileştirici etkisi oluşmuş, nihayetinde Chul Han'a göre de bu enformasyon bombardımanı içerisinde ötekinin silikleşmesiyle iletişim kavramının anlamı da ortadan kalkmıştır. İletişimin olmadığı aynılık toplumunda, Habermas'ın daha önce ele aldığı dramaturjik eylem kavramı ortaya çıkabilir. Yani ötekinin olmadığı kimlik, karakter ve iletişimsel eylem ortadan kalktıysa ya da çarpıtıldıysa, izleyicilerin olduğu gösteri toplumu anlamlı hale gelmektedir.

Bu çalışmadaki amacımız, öncelikle geniş enformasyon ağının acımasız rutin ve edilginlik içnelerinin ötekinin yokluğunda nasıl iletişimsel eylemi yok ettiğini açıklamaya odaklanmaktır. Daha sonra enformasyon salgını içerisinde ötekiler silikleşirken, öznelere kendilerini ölümüne tüketmelerinin sonuçlarını tartışmaya çalışmaktır. Nihayetinde, söylemsel rasyonalitenin yerine teknik, psikolojik enformasyon araçları olgusalılıktan uzak olan öznelere inşa ederlerken, ortak dünya arayışının ortadan kalkıp kalkmayacağını ele almaktır.

Anahtar Sözcükler: Enformasyon, iletişimsel eylem, öteki, yaşam dünyası

¹ Bu çalışma Ankara'da 12-13 Ekim 2023 tarihinde düzenlenen 9. Ulusal Çağdaş Siyaset Felsefesi Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Çağımızın içerisinde bulunduğu hızlı değişimleri ve de değişimin niteliklerini felsefi açıdan belirlemek çok zor görünmektedir. Ancak toplumsal, bireysel, kimliksel, iletişimsel, varoluşsal gibi değişimleri kavramak belirli tartışmaları, eleştirileri ve de temel problemleri analiz etmekle mümkün olabilir. Bu açıdan son yüzyılda birçok alanda derin etkileri olan hatta anlam açısından “zemin kayması” ya da kopuş ortaya çıkaran enformasyon problemini anlamaya çalışmak, toplum, teknolojik, ekonomik, etik, politik gibi alanlarla ilgili farklı yaklaşım çerçeveleri sunabilir. Enformasyon teriminin, etimolojik köken açısından *informare*, *informantem* (Lat.) “kavram, fikir, form”, *enformer*, *enformacion* (Fr.) “bilgilendirme eylemi, tavsiye” olarak farklı kullanımları vardır (Barnhart, 2000: 527). Bilginin dönüşüm geçirdiği sanayi sonrası toplumlarda, bu terim, bilişim, teknik, teknolojik, dijitalizm gibi alanlarda etkin olarak yeni anlam ağı içerisinde ön plana çıkmaktadır. Bunlarla birlikte enformasyon toplumu (*information society*) ya da ağ toplumu (*network society*) ifadeleri, bilginin önemli bir rol oynadığı sanayi sonrası toplumu ifade etmek ve de toplumsal değişimler için teknolojiye birincil rolü atfetmek için önerilmiştir. Bu enformasyon toplumu ifadesi; Etzioni modernlik sonrası çağ (postmodern era), Lichtheim burjuva sonrası çağ (post-bourgeois society), Bell post-endüstriyel toplum (post-industrial society), Dahrendorf hizmet sınıflı toplum (the service class society), Castells ağ toplumu (*network society*) gibi birçok farklı tarzda kullanılmıştır (Bozkurt, 2005: 20). Örneğin Bell, post-endüstriyel toplumu şöyle tanımlıyor: “Post-endüstriyel toplum kavramı öncelikle sosyal yapıdaki değişikliklerle, ekonominin dönüştürülme şekliyle ve mesleki sistemin yeniden işlenmesiyle ve teori ile ampirizm özellikle de bilim ve teknoloji arasındaki yeni ilişkilerle ilgilidir” (Bell, 1973: 13). Yani post-endüstriyel toplumun farkını ifade eden özelliğine baktığımızda, bilginin karakterindeki değişimin temel etken olduğunu görülmektedir. Bilgi toplumu ifadesinin çok anlamlı keşif ifade eden anlamıyla ilgili ne zaman bilgi toplumu olduğu ne zaman nasıl değiştiği ya da kopuş ifade ettiği tartışılrsa da, dönüşüm bir gerçektir. Buradaki çok anlamlı bilginin ne olduğunu iyice anlamamız önemlilik arz etmektedir. Bu noktada en önemli ayrıntılardan biri feodalizm daha sonra belirli ölçüde sanayi döneminde iletişim belirli ölçüde tek yönlü olarak ele alınırken, post-endüstriyel dönemde çok yönlüdür. Geray’a göre, internetin yaygınlaşması, kişisel bilgisayarların herkesi kapsayıcı bir duruma gelmesi, toplumun yapısal dönüşümünde bilimsel bilgiyi değil de çoklu anlamları ifade eden enformasyon gösterge anlamları ortaya çıkarmaktadır (Geray, 2003: 124-125). Bu bilgi tarzının, dönüşümünün temelinde küresel kapitalizm ve enformasyon devriminin özgül ilişki ağı değerlidir. Bunu Lyotard “bilginin statü değişikliği” olarak belirtmektedir. (Lyotard, 2019: 11). Bu durumda teknoloji açısından aşırı bir bilgi artışı, kültürel açıdan anlamın içinin boşalması, mekânsal açıdan ağ toplumunun ortaya çıkışı, sosyal açıdan geniş bilgi alanı ve fikir birliğinin imkânsızlığı, ekonomik açıdan performans öznesinin kendini tüketmesi gibi problemler ön plana çıkmaktadır (Nath, 2017: 24-26). Bu dönüşüm, yalnızca zihni açıdan değil, kurum, tarih, benlik, etik tavırlar üzerinde de derin etkilere sahiptir. Bu etkiler enformasyon üzerinden yapılırken aynı zamanda teknolojik değişimlerin ölçeğini geliştiren yeni kaynak çeşitliliklerde de patlamalar yaşanmıştır. XX. Yüzyılın sonlarında enformasyon teknolojisindeki yeni mantık ve yeni çıkarların kendini göstermesiyle post-

endüstriyel kapitalizm de kendi etki alanını geliştirmeye başlamaktadır. Bunu Castells şöyle ifade etmektedir: “Enformasyonelizm kapitalizmin genişlemesiyle, yenilenmesiyle bağlantılıdır; tıpkı sanayileşmeciliğin, bir üretim biçimi olarak kapitalizmin oluşmasıyla bağlantılı olduğu gibi” (Castells, 2008: 23).

Enformasyon teknoloji devrimi, bir anlamda, kapitalizmin kendini yenilemesi, hegemonyasını farklı araçlarla tesis etmesini sağlamıştır. Bu durumdaki en önemli problemlerden biri, enformasyon teknoloji devrimi, hız, yalıtılmışlık, esneklik, pürüzsüzlük, şeffaflık ifade ederken, birey konformizm içinde olanağını, eylemini unutmaktadır. Yani itaat, özgürlük ayartmasına dönüşürken, insan açısından asli anlamlar ifade eden kimlik, varoluş gibi kavramlar iletişim, beğeni, ifşa toplumlari içerisinde yok edilmektedir. Bu durumda, sanal iletişime duyulan ihtiyaç, farkı, ayrımı, ötekiyi anlamlamsızlaştırırken, cehalet arzusu ise ötekiden uzaklara bakışı simgelemektedir. Bu açıdan artık öteki ile karşılaşma olasılığı nasıl bir anlam ifade eder? Bireyin kendi pürüzsüzlüğünü artırması için ötekini yok etmesi mi gerekir? Enformasyon kesintisiz hızını devam ettirmesi için ötekilik, yabancılık ifade eden kavramlar neden anlamlarını kaybetmek zorundadır? Bu gibi sorulara birçok düşünür veya filozoflar farklı cevaplar verirken, çalışmam açısından odaklanacağımız filozof olan Habermas ise çözüm olarak öteki ve öznelarası iletişim olasılıklarını, iletişimsel eylem üzerinden içkin bir rasyonallığe yönelerek yapmaya çalışmıştır. Ancak dijitalizmin bu hiper durumunda, bunun olasılığı imkânsızdır. Belki de Habermas'ın iletişim araçlarının sınırlı olduğu bir dönemde yaşaması, kendisini bu çözüm olasılığını devam ettirme şansının olabileceğine inandırmasına sebep olmuştur.

2. Habermas'ın İletişimsel Eylem Anlayışının Sonu

Frankfurt okulunun önemli temsilcilerinden biri olan Habermas, rasyonalleşme, kapitalizm, modernizm, pozitivism gibi anlayışlara ve onlarla ilgili önemli problemlere çözüm getirmeye çalışmaktadır. O pozitivismi reddetmeye yönelik bir bakış açısı geliştirse de, modernizmi, kapitalizmi kısmen olumlu bir anlamda ele almaktadır. Ona göre modernizmi yanlış anlama problemi üzerinden, anlam, değer ve fizikalizm arasında kesin çizgiler çizilerek, bilim üzerinden modernizm doğru bir şekilde anlaşılmamıştır. Öncelikle Habermas, ötelenen modernizmi şöyle ortaya koymaktadır: “Modern kelimesi, Latince ‘modernus’ biçimiyle ilk defa V. Yüzyılda resmen Hristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanıldı” (Habermas, 1994: 31). Habermas'a göre, modernlik terimini eskiden yeniye geçişin sonucu olarak görmek, belirli bakış açısını yansıtsa da, bunu tam olarak kabul etmek anlamsızdır. Çünkü örneğin Antik Çağ Yunan felsefesi, Rönesans gibi birçok dönemi etkilenmiştir. Bir dönemi eski kabul edip, onu ötelemek felsefi bakış açısı ile uyuşmamaktadır. Ona göre bu duruma benzer olarak, Daniel Bell'in modernist kültürü, hazcılık (hedonism), öznelcilik, sınırsız kendini ortaya koyma (self-realization) gibi anlamlara sıkıştırarak, o kültüre karşı dışlayıcı bir anlam arayışını ortaya çıkarıp çıkarmadığı tartışılabilir. Çünkü bu hatalı tanımlanan kültür, “ekonomik ve idari zorunlulukların baskısı altında rasyonelleştirilen” yaşamın erdemlerine karşı belirli bir nefret ağı oluşturulabilir (Habermas, 1994: 34). Bu eleştirilerle birlikte Habermas modernizmi şöyle

açıklamaktadır: “Modern çağ her şeyden önce öznel özgürlüğün damgasını taşıdı. Bu özgürlük, kişinin çıkarlarını akılcı olarak kollayabilmesini sağlayan medeni kanunla toplumda; siyasal iradenin oluşturulmasına katılımında eşit hak ilkesiyle devlette; ahlaksal özerklik ve kendini gerçekleştirme olanağıyla özel alanda ve nihayet, bu özel alanla ilişkili olarak, kişilerin kendilerini ifade edilebilir hale geldikleri bir kültür birikiminin oluşturduğu geliştirici süreçle de kamusal alanda gerçekleştirildi” (Habermas, 1995: 55). Bu açıdan stratejik yorumlamalar, modernizmi geçmişe yönelik dogma ve zincirlerden kurtarıırken, daha sonra kendi içerisinde geçmiş olarak görülen ya da eski temellere karşı yapılan hatalı yorumlamalar, onu dolaylı olarak bazı yabancılaşma problemlerine itmiştir. Bu yabancılaşma problemlerinin temelinde, aklın farklı kullanımları söz konusudur. Aklın stratejik, araç ve teknik açıdan kullanımları ahlaki eylemlerin belirli bir sömürü ya da yaşam dünyasının kolonize etkisini ortaya çıkarmaktadır. Sömürü, “zemin kayması”, kolonize etkisi gibi terimler, Habermas’ın yaşam dünyası ifadesinin ele geçirilmesi olarak değerlendirilebilir. Yaşam dünyası (lebenswelt) ifadesi Husserl, Marx, Adorno, Horkheimer gibi filozof ve sosyologlar tarafından teorik ve pratik arasındaki uyumluluk, öznelerarası birliktelik, duygu, karakter ve de bilinç arasındaki ilişki, kapitalizm dışındaki eylem olanakları olarak ele alınmaktadır. Bu noktada, bu filozoflarla birlikte Habermas yaşam dünyası ifadesinin teknik ilerleme üzerinden krize girdiğini ele almaktadır. Husserl, yaşam dünyası krizini doğa bilimleri, fizikalizm üzerinden “Avrupalı ulusların hasta, Avrupa’nın kendisinin bir krizde olduğu” söyleniyor. Doğayla tedavi gibi bir şey burada hiç de eksik değil” (Husserl, 1994: 28) derken, Habermas da benzer olarak, “‘İdeoloji’ Olarak Teknik ve Bilim” adlı eserinde, teknik ilerleme ile sosyal yaşama evreni arasındaki zıtlığa dikkat çekmektedir (Habermas, 1993: 74-75). Aslında Habermas, bunun temelini toplumun oluşturduğu, iki katmanlı sistem ve yaşam dünyası ikilemi olarak ele almaktadır. Bu açıdan tekniğin, ekonomi ve yönetimle çiftlendiği sistem, daha sonra ahlak ve kamusal iletişim bağlamında ise yaşam dünyası ön plana çıkarılmaktadır. Teknik olanakların sistem üzerinde pratik uygulamaları ortaya çıkarken, yaşam dünyasının kolonize edilmesi ya da sömürülmesi kaçınılmazdır.

Habermas akılcı bir toplum için, araçsal ve teknik temelli aklın yerine, rasyonelleştirilen sistem ve yaşam dünyası anlayışını önermektedir. Böylelikle sistem mantığının, yaşam dünyası mantığı üzerindeki etkisini azaltmak istemektedir. Bu noktada, rasyonellik, iletişim ve eylem ilişkisi önem kazanmaktadır. Ancak Habermas’a göre, teleolojik, normatif ve dramaturjik eylem modellerinde, dil tek taraflı açılardan ele alınmaktadır (Habermas, 2019: 148). Ancak iletişimsel eylem modelinde, öznelerarası ilişkiler, birçok farklı eylem düzeyi ve anlam arayışlarıyla söz konusudur. Ona göre iletişimsel eylem, örtüşen değil onlarla koordineli bir biçimde etkileşimleri konu edinir (Habermas, 2019: 157). Bundan dolayı iletişimsel rasyonellik, dilsel belirli örüntülerle etkileşim yaparak anlaşma, çözümleme, geçerlilik iddialarını ortaya çıkarmaktadır. Her yeni durum tanımlarının görüşülmesi, nesnel, sosyal veya öznel dünyalar evreninin çeşitli unsurlarını belirli yaşam evrenine katmaktadır. Burada belirli bir yorum tekeli yoktur, yorumlamanın temel ödevi, “ben”nin veya “öteki”nin tanımlarının, farklılıklarının örtüşebileceği biçimler örüntüsü oluşturmaktır. Dil anlaşmak için belirli iletişim ortamları yaratırken, eylemler ise belirli anlama olanakları içinde hedefler izlemektedir.

Habermas'a göre, tarihsel ve sosyal varlıklar olarak ben ve öteki, yapılandırılmış ve belirli ölçüde dilsel yaşama dünyasının içerisine bulunmaktadır. Yani öteki ile birlikte "ortak gayret" ile kişilerarası paylaşım birliği ne mutlak ne de kesin olarak verilmiştir (Habermas, 2020: 27). Bundan dolayı, iletişimsel eylem yaratım olarak "bizim yaşamımız" ifadesini, ortak belirli bütünlüklerle anlamlı kılmaya olanak teşkil etmektedir.

Post-endüstriyel dönemden sonra, sistemlerin (devlet, ekonomi), yaşam dünyası ile sınırlı ilişkisi genişlerken, özgürleşme, bireyselleşme, tanınma, koordinasyon, öznelarası kavramlar üzerinde çok derin değişim ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Teknik bilgidaki belirli sınırlılıklar ortadan kalkarak açık ve çıplak bir sömürü gerçekleşmektedir. Habermas açık ve çıplak sömürünün, öznelarası erdemleri, fedakârlıkları, ortaklaşa anlamları, demokrasiyi anlamsızlaştıracağını farkındadır. O, ortak dilin anlamını ele alırken, "kaygan zemin" ifadesini fark etse de, dijitalizmin etkisi ile birlikte otonom varlık olarak insanın anlamının ortadan kalktığını fark edememiştir. Yani normatif açıdan belirlenemeyen ayartma (seductive) özgürlüğünün, ortak sınırları ya da birlikte ihtiyaç duyulan paylaşım ağını ortadan kaldırması tehlikesinin üzerinde durmamaktadır. Bunu tehlike olarak gören söylemleri "Nietzscheci fantezi"ler, yapay zeka ile ilgili fütürist bakış açıları olarak "ergence spekülasyon"lar, daha sonra adaletin terk edilmiş söylemlerini ise "elitist tavır"lar olarak görmektedir. Bu türden söylemlerle yaşam dünyasının geleneksizleşmesini, bilim ve teknoloji ile birlikte toplumsal değerlerin azalmasını fark ederken, bunların insanların kendi yaşam öykülerinden sorumlu, çoğulculuk temelinde çözümleneceğini ön plana almaktadır (Habermas, 2020: 56-57). Bu durumda öğrenci hareketlerinin, protestoların ve de direniş temelli eylemlerin kırılğan olan bu teknik ve teknolojik sömürüye karşı bir çözüm olacağını savunmaktadır (Habermas, 1993: 67-68). Sivil itaatsizlik ifadesi olan bu protestolar ve eylemler, bitmemiş projeler olan hukuk ve politika ile ilgili geciken düzeltme ve yenilikleri tamamlayabilirler (Habermas, 125-126). Yani Habermas, değişim ve dönüşümü öznelarası etkilenimlerle gerçekleşeceğini düşünmektedir. Ancak Habermas'ın kapitalizmin kırılğanlığından dolayı eylemlerin etkili olacağı düşüncesi, biyopolitika, biyoiktidar anlayışlarının psikopolitikaya dönüşeceğini ön görememesinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü artık sistemler, psikopolitikalarla, dijitalizmin gelişmesiyle birlikte, enformasyon denetim toplumu üzerinden zorla itaat edici bir rol yerine ayartma özgürlüğü anlayışına yönelmişlerdir. Habermas'ın yaşadığı dönemde, enformasyon, dijitallik, sanallık, yapay zekâ gibi kavramların tam olarak ortaya çıkmadığı düşünülse de, yine de bu durumda geleceğe yönelik okuma eksikliğinin de söz konusu olduğu belirtilebilir. Çünkü psikopolitikalarla birlikte, yalıtılmış oto-erotik öznenin kamusal alanda öteki ile ilişki oluşturması ya da kurmasının imkânının yok olmaya başlaması XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmaktadır. Hart ve Negri'nin belirttiği gibi, Habermas, artık enformasyon açısından iletişimsel eylemin sistem üzerinden sömürgeci bir konumda olduğunun farkında değildir (Hardt-Negri, 2003: 59).

3. Enformatikleşen Dünyada Ötekinin Yok Oluşu

Öteki felsefesinin temelinde, başka, öteki ile karşılaşmanın, çatışma mı yoksa sorumluluk mu sunduğu asli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Levinas'a göre, tarihsel açıdan filozoflar başka ile karşılaşmanın temelini conatus essendi anlayışına dayandırmışlardır. Levinas, conatus essendinin, başka ve ötekiye yönelmeden varlıkta kalma çabasının çatışma üzerinden ele alındığını tartışmaktadır. Ona göre, insanın var olmasının ya da "başka türlü var olmasının", conatus essendi olarak değil de, sorumluluk ve merhamet üzerinden ele alınması gerekmektedir (Levinas, Cheron, 2015: 64-65). Yani değerli olan var olmak için arzulama değil, arzulanabilir olan şeydir. Levinas, ötekine yönelik "hakikat sevgisi"nin merhamet, sorumluluk açısından birlikte varoluş (coexistence) ve de bağlılık kavramlarını önemsemektedir (Levinas, Cheron, 2015: 38-42, 49). Ancak bu ifadelerle baktığımızda, Levinas, insanın varolma çabası olarak conatus essendi anlayışını eleştirirken, insanın azizliğini sunmaktadır. Ancak bu enformatikleşen dünyada, açık ve çıplak sömürü, öznenin sorumluluk veya çatışma üzerinden öteki ile kurduğu ilişki ağını da ortadan kaldırmaya başlamaktadır. Çağımızda, post-endüstriyel dönemde, ön plana çıkan psikopolitikalar ile birlikte, çatışma, yasaklama yerine ayartma özgürlüğü, sorumluluk yerine ise beğendim kapitalizmi aracılığıyla sınırsız istekler egemen olmaya başlamaktadır (Han, 2020: 24-25). Artık ne özgürlük üzerinden varolma çabasının ne de ötekine yönelik sorumluluk üzerinden azizliğin bir anlamı vardır. Çünkü ötekinin yaratılması problemi değil, "ötekinin tüketilmesi" problemi söz konusudur. Han'a göre "ötekinin tüketilmesi" ifadesi, neoliberalizmin araçlarıyla ötekinin kıyaslanabilir, karşılaştırılabilir, belirli anlamlara hapsedilebilir ya da sınırlanabilir özelliklerinin yaratılması demektir (Han, 2023: 28). Bir anlamda öteki ifadesinin "atopos" yani yersiz-yurtsuzluk ifade etmesi, ötekiyi öteki yapmaktadır. Ancak post-endüstriyel toplum ötekine belirli bir kimlik vererek, onu inşa ederken, öteki bu "atopos" anlamını kaybetmektedir. Bu noktada, bir anlamda sahtelik üzerinden üretilen ötekiler ve tüketilen ötekiler çözümlenmektedir. Sahtelik üzerinden üretilen öteki, farklı, otantik olarak resmediliyorsa onun ressamı, eğer bir bahçe ise onun bahçıvanı neoliberalizmdir. Nihayetinde bireyin kendisine veya ötekine yöneleceği sahici tavrı ortadan kalkmaktadır. Çünkü Bauman'ın belirttiği gibi müphemlik her yerdedir, müphemliğin yersiz-yurtsuzluğu, sahiciliği, özerkliğini yerinden etmektedir. Modernizm müphemliğe karşı belirli maskeler, dirençler oluştursa da, artık dijitalizm, postmodern alanda maske yerine maskesizlik geçektir. Bu açıdan postmodern alan, modernizmin müphemliği indirgenmesine karşı çıkararak, müphemliği özgürleştirmektedir. Bauman'a göre, postmodern alanda, yeni değerler; "özgürlük, farklılık ve hoşgörü"dür (Bauman, 2003: 349). Bauman, postmodernizmin bu yeni değerleri olan özgürlüğün tüketici ve oyuncu özneleri talep ettiğini, farklılığın özelleşerek ötekiye ihtiyaç duymadığını, hoşgörünün meydan okuyucu özneleri yerinden ettiğini belirtmektedir. Bu yeni değerlerin güvenli yaşam alanı ise dijitalizm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Post-endüstriyel dönemde yok olan sahicilik üzerine dijital güvenlik duvarları inşa edilmeye devam ederken, bir yonden de, güvenlik artık tehdit altında değil ayartma altında anlam kazanmaktadır. Tüm riski üstlenen bireyler yerine, pürüzsüzlük

içerisinde, “iyi bir sigorta” altında zevklerin dinginliği anlamlı olmaktadır. Düşmansızlık içerisinde, kendinin gardıyanı olan özneler için rastlantı, olasılık, sadakat, sorumluluk, iletişim ortadan kalkmaktadır. Rahatlık bir anlamda serüven içerisindeki öznelerarası alanı yok etmiştir. Kendi konformist bakış açıları inşa edilirken, yenilikler ve öteki ile kurulacak deneyimler göz ardı edilmektedir. Örneğin aşk tutkusu yaşayacak olan öznelerin, gerilimi üstlenecek öteki arayışı yoktur. Aşk, sevgi gibi duygular belirli serüvenler yerine ayartılma ve ifşa olma adı altında, coşkusuzluğa teslim olmaktadır. Bu coşkusuzluk veya arzusuzluğun temelinde, Stiegler’a göre, hiperendüstriyel kapitalizmin ve dijitalizmin getirdiği dalga olarak pratik ve yaşam bilgisinin kaybolması durumu vardır. Ona göre, birey için yaşamın anlamı, süreçlere ihtiyaç duyulması, pratik eylem arayışı ve de bireyselleştirici olması demektir (Stiegler, 2018: 44-47). Bireyin yaşamının bilgisinin kaybolması, onun düzleşmesi ya da süreçlerden, inişli çıkışlı yollardan mahrum kalmasıdır. Bu gibi süreçsel deneyimler anlamını kaybettiği için birey yaşantı “farkını” oluşturacak bir çeşitlilikten mahrumdur. Eagleton’a göre liberal kapitalist birey, üretken benlik ve tüketim öznesi arasında özgürlüğü her an çökme tehlikesi ile yüz yüzedir (Eagleton, 2015: 122). Aslında bir anlamda, kendi kendisini performans öznesi tavrı altında tüketmektedir. Bunu, hümanist etiketi üzerinden özgür ve de şeffaf bir şekilde yapabilir. Ancak temelde, kendi kendini belirleme özgürlüğü kendi kendini sergileme özgürlüğüne teslim olmaktadır. Bu özneler için mutluluğa duyulan özlem, kendisinin elde edemeyeceği tatminler toplamından ibaret olabilir. Bununla birlikte mutluluk arttıkça, eleştiri, acı, sorgulama yerini ayartıcı özgürlüğe bırakmaktadır. Boddice’ye göre, belirli konformist ilaçlar ya da iğnelerin etkisi altındayken, para, aşk, araba gibi kavramlar, mutluluğu arttırdıkça, teminat altına alınan özgürlük vardır (Boddice, 2023: 237-239). Bu noktada artık, öteki, acı, olumsuzluk anlamına kaybederek, mutluluğa karşı bir rol üstlenir. Yani artık serüven içeren öteki ile yolculuk yok edilerek, kendi içerisinde narsist düşsel bir anlam durumu söz konusudur. Çünkü oto-erotik ve kendi içerisinde yalıtılmış birey, ne ötekine maruz kalır ne de herhangi bir sınır telakki eden otorite ile karşılaşır. Ancak bu konformizm durumu, bir özgürlük değil olumluluğa boyun eğmekten ibarettir. Nihayetinde artık oto-erotik özne için ötekine karşı sorumluluk, sadakat ortadan kalkarak, öteki yalnızca dijitalizm üzerinden kendini teşhir etme, kendini sergileme isteğine dönüşür. Byung-Chul Han’a göre, bu durum postkartezyen, posthermenötik, postmodern dönemi simgelemektedir. Ona göre kartezyen öznenin öteki üzerindeki olumsuzluk, şiddet, eleştiri durumu sona ermiş, hermenötik öznenin gizemli yorumları yerini “mesajı olmayan öteki” imgesine terk edilmiş, modern öznenin belirli karakter ifade eden öteki tavrı yerini şekilsiz öteki anlayışına bırakmıştır (Han, 2021a: 110-112). Bu durumda, pornografik tarz ifade eden soyunmuş özne için onu tüketen öteki figürü ön plana çıkmaktadır. Erişilmezliğin anlamını kaybettiği hiper-iletişimin kendini teşhir ettiği bu gösterge evreninde, ben ve ötekinin kendini sergilemeye indirgendiği pornografik bir toplum ortaya çıkar. Baudrillard’a göre, bu simgesel, hiper-iletişim, görüntü durumunda, baştan çıkarıcı bir oyun içerisindeyken, irade ve arzu bize ait görünse de, kararlar ve düşünceler farklı bir alana aittir (Baudrillard, 2018: 86-87). Ona göre, bu baştan çıkarıcı özgürlükten nasıl yararlanacağını bilmeden, olayların, duygusal-etkilerin, tutkuların kişiliksiz ya da yabancı tasviri altındayızdır. Bu toplum, sınırsız özgürlüğünü yaşarken, sergileme teriminin özneyi ve ötekiyi tamamen sırdan, gizemden, derinlikten kopardığı

unutulmaktadır. Artık karanlıkta değil sonsuz bir aydınlıkta tamamen yok olan varoluşsal kavramlar söz konusudur.

Han'a göre öznenin alanını, dijital pürüzsüzlük ve kesintisiz iletişim evrenini anlamlandıran kısmen etik ve politik gerekçeler olsa da asli açıdan ekonomik gerekçeler belirlemektedir. Han'a göre şeffaflaşarak öznenin kimliğinden soyunması, kişinin her yönüyle iletişime açık olması gizli ekonomik araçların denetimine teslim olması demektir (Han, 2021a: 108). Aslında Han'ın burada vurgulamak istediği nokta, kesintisiz iletişimin kesintisiz gözetlenmeyi ortaya çıkarmasıdır. Enformasyonun algoritmalar ve yapay zekâ sistemleri aracılığıyla etki alanını artırdıkça, sürekli sömürülen artık bedenler değil duygu ve tutkularımız olmaktadır. Enformasyon araçları öznenin daha çok iletişim yapmasını isteyerek onun yapay belirli bir kimliksel algoritmasını çıkarmaktadır. Yani kesintisiz iletişimi artırarak kendini görünmez kılan iktidar, gözetleme konusunda daha aktif olmaktadır. Bu noktada enformasyon iletişimi, Hard ve Negri'nin vurguladığı gibi hegemonyanın sömürü için kullandığı bir araç haline gelmektedir. Virilio'ya göre, enformasyonun hızı, sömürüden daha da ağır olarak, özneyi dijitalizmin, akıllı cihazların içine hapsederek "hakikatin hızlanmasının yarattığı baş dönmesinin öznesi" haline getirir (Virilio, 2003: 9-13). Ancak bu hakikat, özgürlük ve iletişimin gerçekliği ve değerini tamamen ortadan kaldıran enformasyonun tahakkümünü ifade eder. Bu enformasyonun tahakkümü, bütün sahicilik deneyimlerini, can sıkıntısını ve de farklılığın farkını görebilecek kapıları ve eşikleri yok etmektedir. Han'a göre bu durumda, özneler küresel ağın geçiş noktaları olmaya devam ederlerken, hiper-iletişim ise her türlü boşluğu doldurarak, aşırı derecede aydınlık çölünü genişletir. Bu aydınlıkta, aynılık, şeffaflık, "ötekinin tüketilmesi" hiper bir duruma ulaşmaktadır. Han'a göre, "ötekinin tüketilmemesi" için onun neoliberalizmin enformasyon bataklığını ifade eden aynılık ve farklılık anlamlarının dışına çıkması gerekir. Bir anlamda farklılığında, farkını öteki ortaya koymalıdır. Ötekinin bu durumda "henüz girilmemiş bir alan" olması, "uçumu sevmesi", gizemi ve olumsuzluğu temsil etmesi gerekir (Han, 2023: 36-39). Bu noktada, neoliberalizm dünyasında ötekinin sahip olabileceği farklılığın farkı, derin can sıkıntısını ifade eden kaygı hali, aynının sersemliğini aşabilir mi? Bu imkansızdır, çünkü, neoliberalizmin enformasyon bataklığı özgürlük yanılımasını var eden gerçek tahakküm biçimidir. Yani ötekinin yöneleceği herhangi bir direniş biçimi, onun yarattığı değil ona sunulan özgürlük alanıdır. Han'a göre bunun sebebi, yani ötekinin direniş ya da devrimi ortaya çıkarmaması, olumluluk ya da hiper-enformatik dünyada anlam araması ile ilgilidir. Han'a göre "ötekinin tüketilmesi" fayda teleolojisi ve ekonomik hesaplamalar üzerinden devam ederken, ötekinin dili hiper-iletişim gürültüsünde yok olurken, o, oto-erotik ve narsist öz-çöküş ile karşı karşıya kalmaktadır (Han, 2023: 79-80). Yani "ötekinin tüketildiği" aynılık dünyasında özneler, kimlikten ve kişilikten arındırılmış iletişim bombardımanı altında kalmaktadırlar.

Özneler için enformasyonun kesintisiz, hızlı ve pürüzsüz iletişimi, baskılanma, itaat yerine sınırsız seçim ve tüketim sunar. Bu durumda, sınırsız bir özgürlük olsa da, ötekinin direnişi, şiddeti ve de baskısı olmadığı için eylem söz konusu değildir. Çünkü bu ayartma altındaki özneler, direniş ve devrim gerçekleştirecek farkındalıktan

mahrumdurlar. Buradaki paradoksu Han şöyle ifade eder: “Kendimizi ölümüne gerçekleştirirken, aynı zamanda kendimizi ölümüne tüketiriz” (Han, 2022: 13). İletişimin, özgürlüğün tüketimi, nihayetinde dijital sürülerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kesintiye uğramayan iletişim, performans öznesini yüceltmekte, dataizmin egemenliği, hesaplanabilir kişiliği ortaya çıkarmakta, sonsuz pürüzsüz seçimler ise aşırılığın tahakkümünü sunmaktadır. Bu ışıksız ışınım ya da sanallık altında iletişimin viral genişlemesi ve yalıtılmış özne anlayışı ile ötekinin yok oluşu demokrasinin yok olma tehlikesini ortaya çıkarır mı?

4. Enfokrazi: Demokrasinin Sonu mu?

Habermas, iletişimsel eylem üzerinden tesis edilecek ve demokratik temelleri olan kamuoyunun oluşturduğu zemine kamusal alan demektir. Yaşam dünyası, sistem arasında nasıl ayrışma varsa, tarihsel açıdan da kamusal alan (Res publica), halk (populus), özel olan (privati) arasında da önemli ayrımlar vardır (Habermas, 2003: 62-63). Örneğin Antik Yunan’daki kamusal mekan olarak agoralar ve Roma’daki forumlarda farklı şekillerde, kamu ve özel alan tartışmaları söz konusudur. Daha sonra Rönesans itibarıyla başlayan toplumsal, dinsel, siyasal, bireysel alan düzenlemelerindeki devletin rolü problemi kamu ve özel alan tartışmaları açısından farklı açılardan değerlendirmeleri başlatsa da, Sanayi Devrimi üzerinden modernizm ve kapitalizm eleştirilerinin ön plana çıkmasıyla birlikte, bu tartışmalar yerini özel ve kamusal alan arasındaki ekonomik, sosyal ve psikolojik çatışma ve rekabete bırakmaktadır. Habermas’a göre kamusal alan, birçok tarihsel dönemde farklı tartışmalarla ön plana çıkarılsa da, kapitalizmin gelişmesi paralelinde kamusal alanın dönüşümü zorla, ele geçirerek olmuştur. Oligopolistik piyasa temelinde, kamusal alan ve demokrasi ilişkisi tehlikeye girerken, iletişim ve yaşam dünyası açısından birçok indirgenen anlam için metalaşma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Örneğin tüketici kamusal alan araçları, özel alana müdahale ederek, belirli kişisellikler yükleyerek onu tanınmaz hale getirip, sinizmin etkisi altında bırakmaktadır. Bunlarla birlikte, “kamusal güç karşısında eleştirel akıl yürütme yeteneğini, nesnel açıdan mümkün olduğu bu noktada bile, öznel olarak kısıtlıyor” (Habermas, 2003: 296). Bu açıdan demokratik açıdan ilişki, paylaşım, bağ gibi kavramlar anlamını kaybederken, bunun kökeninde, kitle iletişim araçlarının giderek daha çok ekonominin alanı içerisine girmesi ön plana çıkmaktadır. Basının ticarileşmesi, kurumların bağımsızlığını siyasal düzenin belirlemesi, haber basınının kanaat basınına, gazeteciliğin kamusal tacire ve gazete işletmelerinin anonim şirket çıkar gruplarına dönüşmesi, nihayetinde, bunlarla kamusal alanda algıya yatırım yapıldığı sonucu çıkmaktadır (Habermas, 2003: 309-310, 322). Bunlar, kamu ve özel ekonomik çıkarların iç içe geçtiğini göstermektedir. Çünkü kitle iletişim araçları, belirli kişilerin ve grupların “imtiyazlı bir temsil olanağı bulan özel çıkarların akını altında değişime uğruyor” (Habermas, 2003: 319). Kamusal alanın ve basının yapısal dönüşümü, gazete holdingleri, tekel biçiminde örgütlenmeler söz konusudur. Habermas, aslında kitle iletişim araçlarının günümüzdeki hiper etkisini fark etmiştir. Bu sömürü içerisinde, algı ve manipülasyonun, toplumu açık ve çıplak şekilde sömürerek, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik gibi etkileri ön plana almıştır. Ancak Habermas, sömürünün aynılık toplumu içerisinde demokratik olanı yozlaştırmasını tam olarak

kabul etmeyip, eleştirel teorinin normatif temelleri üzerinde iletişimsel eylem teorisinin yerleşik tarzda rasyonellik potansiyelini açığa çıkarmayı önermiştir (Habermas, 2003: 39). Ona göre ahlak ve adalet temelli kamusal alanın oluşturduğu demokrasi ortamında, iktidarın zorlaması olmadan eleştiri ve tartışmanın mümkünlüğü aranmalıdır. Bu bir anlamda yeni bir kamusal alan telakkisi olarak düşünülebilir. Yani iletişimsel eylemin içkin olan rasyonelliği üzerinden kamu ve özel alanlar açısından yeni bir inşa düşüncesi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak çağımızda kamusal alanın tam olarak dijitalizmin kısılcığı altında, özel alan ise post-private (mahremiyet sonrası) problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Sennett, *The Fall of Public Man* adlı eserinde, sekülerleşme ve endüstriyel kapitalizm üzerinden insanların özel beklenti ve psikolojik tasarımlarını kamusal ve özel alan ayrımı yaparak yaşayamamaları yüzünden “kamusal insan”ın düşüşünün gerçekleşip gerçekleşmediğini, artık şehrin bütünüyle yabancıların bulunduğu yer anlamına gelip gelmediğini tartışmaktadır (Sennett, 1978). Özel alan ve kamusal alan iç içe geçerek, mahremiyet alanının ya da özel alanın kamusal alan ile ilişkisi kaybolmaktadır.

Özel alandaki post-private problemi, enformasyon hızının ve bilginin üretkenliğinin artışı sağlar. Çünkü postmodern öznenin iletişimi için “private” aslında içerisinde, gizlilik, yabancılaşma ortaya çıkaracağı için anlamın şeffaf olmasını engellemektedir. Artık alanlar arasındaki ayrımsal ve farklı görüşe sahip olmak anlamsız ve gereksiz bir pürüzlü durum yaratmaktadır. Bundan dolayı Han’a göre şeffaf egemen sistem enformasyonun temelinde yer alır. Çünkü “şeffaf iletişimin, her şeyi düzleştirici, hizaya getiren bir etkisi vardır” (Han, 2021b: 12). Bu açıdan enformasyon toplumunda sınırsız özgürlük, sonsuz enformasyon ve de hiper-şeffaflık durumu söz konusudur. Bu sınırsız özgürlüğü ve enformasyonun tahakkümünü tesis eden dijital medyadır. Dijital medyanın enformasyon etkisini belirleyen ise aynılıktır. Öteki, olumsuzluk, yıkıcılık, gizlilik, derinliğin dışlandığı hiper-iletişim sarhoşluğu içerisinde, enformasyon bütün yaşam alanlarını ele geçirmektedir. Bu durumda Han, *Enfokrazi* adlı eserinde, artık enformasyonun demokrasi, çeşitlilik, çoğulculuk gibi süreçler üzerindeki olumluluk etkisinden dolayı, demokrasinin dönüşüm geçirerek enfokraziye evrildiğini belirtmektedir (Han, 2002: 17). Han’a göre enformasyon rejiminde enfokrazi ya da demokrasi krizini anlamak için enformasyon fenomenolojini anlamak gerekmektedir. Ona göre bu kriz bilişsel düzeyde, yani bilgi, deneyim ve kavrama gibi derinlik gerektiren kavramlar yerine kısa süreli zamansallığa yöneliktir. Bu durumda hem gerçek hem de zaman açısından “güncellik krizi” problemi vardır. Han’a göre iletişimde süreklilik olmadan, sürekli güncellik vurgusu ön plana çıkarsa, kamusal alandaki iletişim tamamen anlamsızlık ifade eder. Çünkü güncel iletişim vurgusu, sürekli anı yakalama çabası, parçalanmış iletişim içerisinde, zamansallığı da parçalanmaktadır (Han, 2002: 22). Bu durumda Habermas’ın kamusal alan içerisindeki iletişimsel eyleme içkin olan rasyonellik yerine duygusallık, algı, manipülasyon, psikolojik araçlar ön plana çıkmaktadır. Artık “demokrasi aşılamaz bir enformasyon ormanında kaybolur” (Han, 2002: 27). Zamansallık, süreklilik isteyen demokratik süreçler yerine, sahte haberler, algıya yönelik komple teorileri egemen olmaktadır. Yani bireyler rasyonelliği geri plana aldıkları için farkında olmadıkları bilgi bombardırmanı içerisinde kalmaktadırlar. Nihayetinde algının ele geçirdiği algoritma sistemlerinde iletişimin

özgür ve demokratik olduğu söylenemez. Bu durumda demokrasi medyakrasiye dönüşebilir.

Demokrasi, dinleyen, eleştiren, tartışan topluluklarla var olur. Arendt'e göre de, eleştiri, tarafsızlık ifadesi olan özgür bir yargıda bulunmak ya da tartışmak "siyasi yaşamın tam da özünü oluşturur" (Arendt, 2012: 290). Habermas buna benzer olarak, kamusal alanda ideal konuşma durumu sağlanınca, özgür bireylere dayalı bir toplum olunabileceğini vurgular. Ancak Giddens'a göre Habermas özgür seçimlerin nasıl yapılacağı ile ilgili çok az gösterge sunmaktadır (Giddens, 2010: 266-267). Bu açıdan, özgür ve iletişimsel söylemde, öteki ve ben arasında ilişki nasıl bir anlam ifade etmelidir problemi önemlidir. Bu noktada özgür eylemin, öteki üzerinde belirli bir tartışma ve sorgulama hissi uyandırmalıdır mıdır? Habermas'ın da üzerinden durduğu ancak tam olarak açıklamadığı soru; iletişim araçlarının varlığı ile birlikte öteki ve ben arasında nasıl bir söylem problemi ortaya çıkmaktadır? Yani ötekinin söylemden kovulması, söylemin sonu değil midir? İletişim araçları ile birlikte başlayan bu problem içerisinde mesafe, dinlememe, atomizasyon gibi tartışmaları içermektedir. Han'a göre, demokrasi kriziyle birlikte, bireyin kendi filtre balonu içerisinde, "ben döngüsüne" hapsolmesi söz konusu olmaktadır (Han, 2022: 33). Daha sonra, enformasyon yalıtılmış özneler üzerinden artık eleştirilemez, tartışılmaz, gerekçelendirilemez bir bütünlük ortaya çıkarmaktadır. Bu çarpık söylem durumunda, "hiçbir şey gerçekleşmemekte, her şey geçmektedir (Virilio, 2003: 21). Bu acııcı iletişimsel noktada, ortak bir alan bulmak imkânsızdır. Çünkü ortak bir zemin bulmak, bu akışkan algoritmik "yankı odaları"nda çok zordur. Dijitalleşme, insanın fark edebileceğinden ya da yakalayabileceğinden çok daha fazla enformasyon yaratmaktadır. Bu durumda, dijital temelli post-demokrasi özelliği gösteren enfokrasiye mi geçilecektir? Ancak bu durumda, dijital rasyonalite, iletişimsel rasyonaliteden farklı olarak, öteki ile birlikte iletişimi de kovmaktadır. İletişim öznelerarası birlik kaybolursa, yalnızca algoritma ve örüntü temelinde bir ideal konuşma durumu imkânsızdır. Söylem ve iletişimin anlamsız olduğu, dijital davranışçılığın hüküm sürdüğü bir alanda özne, öteki olmadan nasıl bir yapı inşa edilecektir? Bu insanın demokrasinin mümkünliğini ortaya koyması çok zor değil midir? Çünkü dijital durumda, yalan ve doğru arasındaki ikilem kaybolmaktadır. Söylemin yerini öznel keyfiliğe, heyecana bıraktığı manipüle edilmenin normal karşılandığı bu alanda, eleştiri yoluyla ilişki kurmak anlamsızdır. Bu noktada iletişimde parrhesia ve isegoa ayrımı kaybolmaktadır. Foucault'a göre, parrhesia, bireyin eleştiri, hakikat ve dürüstlük için kendisini tehlikeye atarak öteki ile özgül ilişki kurduğu bir sözel etkinliktir (Foucault 2014: 17). Yani "parrhesia'da konuşmacı özgürlüğünü kullanır, kandırma yerine dürüstlüğü, sahtelik ya da sessizlik yerine hakikati, hayat ve emniyet yerine ölümü, yaltaklanma yerine eleştiriye, kendi çıkarını koruma ve ahlaki kayıtsızlık yerine ahlaki ödevi tercih eder" (Foucault, 2014: 17-18). İsegoria (eşit konuşma hakkı) ise herkese fikirlerini söylemek için belirli verilen yasal hak iken, parrhesiastes'i söylediklerinden dolayı koruyacak belirli bir yasa yoktur (Foucault, 2014: 62). Bu durumda, neyi söylediğinden daha çok nasıl söylediğin yani tiyatokrasi ön plana çıkmaktadır. Enfokrasi, medyakrasi nihayetinde post-truth ya da hakikatin bükülmesi ile karşı karşıya kalmaktayız. Post-truth bir zeminde aslında zeminsizlikte, özgürlük, sorumluluk, demokrasi, öteki tam anlamıyla buharlaşmaktadır.

Post-endüstriyel dönemde, “enformasyon ormanı”nda, özgürlük ve sorumluluk, bireysellik ve kolektiflik, öteki ve ben gibi ilişkiler anlamını kaybetmektedir. Foucault’unda belirttiği, isegoria, ahlaki kayıtsızlık, özgürlük ayartması ifadeleri ilişkilere egemen olmaktadır. Kamusal ve öznel alan için özgürlük ve sorumluluk arasındaki bağ ortadan kalkarsa, özgürleşmeci bir politik alandan söz etmek çok zor olacaktır. Bu durum ile ilişkili olarak sorumluluğun temeli olan öteki ortadan kalkınca, eylem özerkliği, tartışma, iletişim ve sadakat arasında bir bağ kurmak da imkânsız olacaktır. Bunlarla birlikte ideal düzenin, ideal konuşma durumunun ortadan kalktığı nihayetinde demokrasi krizinin artık görünür olduğu kabul edilmelidir. Giddens’in belirttiği gibi, “ideal bir duruma ulaşmak” yerine artık “bir şeyden kurtulmak” temel olgu haline gelmektedir (Giddens, 2010: 265). Nihayetinde enfokrasi, medyakrasi ya da psikopolitika sömürülerinin içerisinde kurtulmaya çalışmak, yola dönmek değil yoldan çıkmaya yönelik bir çağrıyı içerisinde barındırmalıdır.

5. Sonuç

Sonuç olarak, Habermas, değerlerden kopmuş rasyonalizmi, sistemin yaşam dünyası üzerindeki kolonize etkisini eleştirerek, iletişimsel eyleme içkin rasyonalizm yoluyla ortak diyalog ve ideal konuşma durumlarını ön plana çıkarmaktadır. Habermas’ın temeldeki amacı kamusal ve özel, sistem ve yaşam dünyası gibi ilişkileri düzenleyecek, iletişimsel eylem kuramını ortaya çıkarmaktır. Böylelikle, öteki ve ben arasındaki tartışma ve eleştiriler üzerinden ortak bir zemin denemesini yapmaktadır. Habermas, öznel kamusal alanda, ideal konuşma durumuna yaklaştığı ölçüde, eşitlik, demokrasi ve de özgürlük olanaklarının artacağını düşünmektedir. Ancak, enformasyon toplumunda, dijital temelli dataist dünya görüşünün ön plana aldığı yalıtılmış iletişimle özgün diyalog imkânsızdır. Çünkü yapay zekâ araçları, bilinçli olarak gerekçelendirme yerine algı, heyecan gibi kavramlar üzerinden belirli hesaplamalarla ilgilenir. Bundan dolayı iletişimsel eylem rasyonalitesi evrim geçirerek, yaratıcılık veya yenilik yerine taklit temelli dijital rasyonalizme dönüşmektedir. Bu yeni rasyonalite anlayışında, belirli süreçler yerine sürekli sonsuz bir enformasyon bombardımanı vardır. Süreçler olmadan bu yeni öğrenme biçiminde, algoritma temelli bütüncül bir veri hâkimiyeti söz konusudur. Bu enformasyon sürecinde, verili algoritmalarla donatılmış insanın iletişim kurması ya da sahici söylemler dile getirmesi anlamsızdır.

Sonsuz öngörülebilir bir sistem içerisinde, özne, rastlantısal, olasılık içeren ve de riske yönelik eylem gerçekleştirilmemektedir. Bu açıdan dijital rasyonalizmde, iletişimsel eylem kuramında zorunlu olarak mevcut olan ötekine ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu durumda artık öteki problemi temelindeki ne conatus essendi üzerinden mücadele ne de Levinas tarzı sorumluluk anlayışı anlamlıdır. Bu aynılık toplumunda, post-demokrasi açısından enformasyon ve demokrasi ilişkisini yansıtan enfokrasi ön plana çıkmaktadır. Artık politik tartışmalar, eleştiriler veya farklı söylemler yerine veriye dayalı yönetim tarzları var olacaktır. Bu durumda merkezi sistemde iletişim, yanlış veya doğrunun ayrımı olmadan, algoritma veya yapay zekâ temelli söylem ağı geçerlidir. Az veya çok iletişim vardır, yanlış veya doğru iletişimden söz edilememektedir. Nasıl

panteizm sisteminde iyi ve kötü değil etkin ve edilgin kavramlardan söz edilen doğaya içkin bir güç hâkimse çağımızda da doğru veya yanlışlığından söz edilemeyen içkin küresel dijital iletişim hâkimdir.

İletişimsel eylem teorisinde, öznelerarası söylemin gerçekliği önemliken yapay zekâ algoritmalarında ise gerçeklik, hakikat yerine davranışçı enformasyon argümanı ön plana çıkmaktadır. Bu durumda iletişimde öteki, birey değil işlevsel veriler ya da onların örüntü ağı değerlidir. Bu noktada insanın çaresiz veri seti olma ya da veriye tercih edilme anlayışı büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bireylerin anlamları ortadan kalkarken demokrasi, politik özgürleşme, direnme potansiyelleri de kaybolma tehlikesiyle yüz yüzedir. Dijitalizmin özgürlük ayartması altında, “uyumlu özneler” çoğalırken, devrim gerçekleştirecek uyumsuzluk, sıradışı özneler buharlaşmaktadır. Hoşgörü, uyum veya anestezi etkisindeki özneler yerine tekrar ötekilik, yabancılik üzerinden farklılıkları yeşertmek zorundayız. Mutluluğa değil mutsuzluğa yönelmenin, dataizm içerisindeki sonsuz özgürlüğün kölelik olduğunu kavramanın, pürüzlü iletişim için aykırılıkları yok etmemenin, cehalet arzusu yerine parrhesia üzerinden cesareti hatırlamanın değerli olduğu geleceği inşa etmemiz gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2012). *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barnhart, R. K. (Ed.) (2000). *Dictionary of Etymology*, Edinburg, New York: Chambers Publication.
- Baudrillard, J. (2018). *İmkansız Takas*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntılı Yayınları.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New. York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Boddice, R (2023). *Duygular Tarihi*, Çev. Asena Pala, Ankara: Fol Yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2005). *Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt I: Ağ Toplumunun Yükselişi.
- Eagleton, T. (2015). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Doğruyu Söylemek*, Çev. Kerem Eksen. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Geray, Haluk (2003). *İletişim ve Teknoloji*. Ankara: Ütopya Yayınları.

- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul, 2010.
- Habermas, J. (1993). *'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (1994). "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", Çev. Gülen Gül Naliş, *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*. İstanbul: Kıyı Yayınları, ss. 31-44.
- Habermas, J. (1995). "Postmodernliğe Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche", *Post-Modernist Burjuva Liberalizmi*. Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, ss.55-70.
- Habermas, "Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletin Denek Taşı. Almanya'da Otoriter Legalizm Karşıtlığı", *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Çev. Yakup Çoşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 116-136.
- Habermas, J. (2003). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2019). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul : Alfa Yayıncılık.
- Habermas, J. (2020). *Söylem Etiği*, Çev. Seyit Çoşkun, Ankara: Fol Yayıncılık.
- Han, Byung-C. (2020). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.-C. (2021a). *Şiddetin Topolojisi*. Çev. Dilek Zaptçioğlu, İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.-C. (2021b). *Şeffaflık Toplumu*, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.-C. (2022). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasi Krizi*. Çev. Mustafa Özdemir, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Han, B.-C. (2023). *Ötekini Kovmak: Günümüzde Toplum, Algı ve İletişim*, Çev. Mustafa Özdemir, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2003). *İmparatorluk*. Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Husserl (1994), *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, Çev. Ayça Sabuncuoğlu-Önay Sözer, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Levinas, E.-Cheron M. (2015). *Levinas İle Söyleşi: Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine 1983-1994*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Lyotard, J.-F. (2019). *Postmodern Durum*, Çev. İsmet Birkan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Nath, H. (2017). "The Information Society", *A Journal of Space and Culture, India*. Vol. 4, No. 3, pp. 19-28.
- Sennett, R. (1978). *The Fall of Public Man*, New York: Vintage Books.
- Stiegler, B. (2018). *The Neganthropocene*, Çev. Daniel Ross, London: Open Humanities Press.
- Virilio, P (2003). *Enformasyon Bombası*, Çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları.